

Філологічні науки

УДК 811.111:81'37

Гонтаренко Наталія Миколаївна

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології*

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Gontarenko Nataliya

PhD, Associate Professor,

Associate Professor of the English Philology Department

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

**КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ
ДІЄСЛІВ ПРОСТОРОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ
COGNITIVE-SEMANTIC RESEARCH OF ENGLISH MOTION VERBS**

***Анотація.** У статті подано огляд досліджень англійських дієслів просторового переміщення з позицій когнітивної семантики. Розглянуто дискусійні аспекти семантики дієслів переміщення та обґрунтовано доцільність застосування когнітивно-семантичного підходу для пояснення механізмів формування значення лексичних одиниць.*

***Ключові слова:** дієслово просторового переміщення, концептуальна структура, когнітивно-семантичний підхід, семантична структура.*

***Summary.** This article offers an overview of research papers which explore English verbs of motion from a cognitive semantics perspective. The discussion includes contentious aspects of motion verb semantics as well as the advantages of*

the cognitive-semantic approach in explaining the mechanisms behind lexical meaning formation.

Key words: *cognitive-semantic approach, conceptual structure, motion verb, semantic structure.*

Настановам сучасного мовознавства оптимальним чином відповідає інтегративний когнітивно-семантичний підхід до аналізу значення мовних одиниць, який враховує співвідношення між досвідом, концептуальною системою та семантичною структурою, яка об'єктивується в мові. Згідно з настановами когнітивної семантики, існують загальні принципи структуризації, які діють на різних рівнях мови відповідно до принципів когніції. Такий підхід відкриває нові евристичні можливості, оскільки він уможливорює зсув фокусу уваги з інвентаризації та класифікації наявних значень до вивчення механізмів та моделей утворення значень.

Суттєвий вплив на розвиток дослідження глибинної семантики дієслів просторового переміщення справили психолінгвісти Дж. Міллер і Ф. Джонсон-Лерд [9; 10], чії праці знаменували становлення когнітивної лінгвістики. У контексті нашого дослідження важливо звернути увагу на підхід Дж. Міллера та Ф. Джонсон-Лерда до виокремлення дієслів просторового переміщення та визначення типів таксономічних відношень між ними. Так, з метою ідентифікації дієслів переміщення Дж. Міллер використовує *неповні дефініції (incomplete definitions)* – словосполучення, що мають більш загальне значення, ніж те слово, яке вони заміщують; таким чином, слово включає неповну дефініцію, однак неповна дефініція не включає слова. На думку дослідника, *семантична царина (semantic domain)* – це будь-яка група слів, значення яких містять одну й ту саму неповну дефініцію [9, с.415]. Так, дієслова переміщення

описують зміни місцезнаходження об'єктів, отже вони усі містять неповну дефініцію "change location" [9, с. 338].

Пізніше Дж. Міллер і Ф. Джонсон-Лерд обирають ідентифікатором дієслово *travel*, яке в одному зі своїх значень містить загальну ідею зміни місцезнаходження, а також використовують його у *тесті на заперечення* (*the but test*) для визначення гіпонімів дієслова *travel*. Якщо дієслова належать до різних лексико-семантичних груп, їх можна поєднати сполучником *but*: *He brought it, but he died* є комунікативно повноцінним. У випадку гіпонімії, заперечення призводить до абсурдності висловлення: *He walked, but he didn't travel* є комунікативно неповноцінним, оскільки *walk* є гіпонімом *travel*. Однак цей тест не може бути застосований для визначення віддаленої семантичної спорідненості: хоча *walk* і *come* є дієсловами переміщення, у тесті на заперечення вони утворюють логічно прийнятні висловлення – *He came, but he didn't walk.* / *He walked, but he didn't come* [10, с. 478].

Примітно також, що Дж. Міллер і Ф. Джонсон-Лерд відносять до дієслів переміщення *start* та *stop*, хоча до них не можуть бути застосовані вищезгадані тести. Незважаючи на те, що первинні значення *start* та *stop* не мають нічого спільного з переміщенням, а позначають зміну стану, дослідники вважають, що ці дієслова набули вторинного значення переміщення [10, с.529]. Наприклад, на дорожніх знаках вживається *stop* як антонім *go*, яке є дієсловом переміщення. Вживання *start* у реченні *She started to New York from her home* сприймається лише як *started to go*. Принагідно зауважимо, що на думку Дж. Ліча, дієслова *start*, *stop*, *arrive*, *leave*, *land* набувають значення переміщення, коли вживаються у тривалих часових формах: *The bus was stopping* означає сповільнення переміщення, а не його зупинку [6, с. 25-27].

У результаті компонентного аналізу дієслів переміщення Дж. Міллером було виявлено 12 семантичних ознак, що відображають базові механізми

сприйняття переміщення (простір, час, зміна, рух, шлях, напрямок, інструментальність, дейксис та ін.).

Згодом, у спільній праці "Language and Perception" [10], Дж. Міллер і Ф. Джонсон-Лерд обґрунтовують положення про те, що ці семантичні ознаки співвідносяться з концептуальними ознаками переміщення, які об'єднуються у концептуальні поля – перцептуальні предикати, в основі яких лежать ієрархічні (таксономічні і партонімічні) відношення між концептами. У сукупності концептуальне і лексичне поле утворюють лексико-семантичне поле. Наприклад, лексико-семантичне поле переміщення організується навколо перцептуального предиката TRAVEL (x) і має ієрархічну структуру, у якій нижчий рівень успадковує усі семантичні компоненти неповних дефініцій вищого рівня, плюс інші компоненти [10, с. 237-267].

У теорії Дж. Міллера і Ф. Джонсон-Лерда висувається гіпотеза, що дієслова переміщення є онтогенетично первинними: будучи «найбільш дієслівними з усіх дієслів», вони слугують основою усієї поняттєвої системи людини. Саме тому вони засвоюються дітьми раніше, ніж інші дієслова [10, с.527]. Вчені вважають, перцептуальна система людини утворена з концептуальних ознак, що відображають базові механізми сприйняття переміщення (простір, час, зміна, рух, шлях, напрямок, інструментальність, дейксис та ін.), отже усі базисні предикати у семантичній репрезентації речення можливо представити у термінах локалізації.

Проблеми співвідношення мови з перцепцією також аналізуються у праці психолінгвістів В. Левелта, Р. Шредера і Е. Хенкемпа [7]. Дослідники поділяють дієслова руху на транспозиційні та нетранспозиційні. «Нетранспозиційні дієслова позначають рух теми на місці, яке концептуально неподільне» [7, с. 139]. Оскільки транспозиційні дієслова позначають рух з одного місця в інше, то можливо припустити існування проміжної точки

переміщення теми. Отже, інформантам було запропоновано завершити речення *They verbed (X) via ...*, де *verbed* – дієслово у минулому неозначеному часі та *X* – факультативний додаток. На основі цього тесту дієслова розподілено на дві групи. Наприклад, *shiver, wrap, yawn* є нетранспозиційними, а дієслова *roll, trudge, walk* – транспозиційними [7, с. 140].

В. Левелт та колеги виходять з положення про те, що значення лексеми містить судження про її сприйняття, при цьому певні семантичні компоненти сприймаються як більш значущі, ніж інші. З метою ідентифікації таких компонентів застосовувався «принцип мінімального заперечення»: сприймаючи заперечне речення, слухач буде вносити у структуру значення лише мінімальні зміни, щоб зрозуміти який елемент заперечується. У дослідженні інформантам було запропоновано завершити речення *They do not verb (X), but they* Дослідники припускають, що операція заперечення спрямована на найбільш значущий семантичний компонент дієслова, на основі якого інформантами буде обрано інше дієслово. Так, працюючи з реченням *They do not ski, but they ...*, більшість інформантів пропонували дієслово *skate*, що засвідчує салієнтність семантичного компонента «засіб переміщення».

Однак загалом результати тесту не були однозначними, оскільки у низки дієслів виявлено кілька салієнтних компонентів: дієслову *drive* протиставляли *walk* (засіб переміщення) і *sail* (засіб переміщення і середовище переміщення). На думку дослідників, у дієслів з конкретним значенням (*ascend/descend, arrive/depart, come/go*) можливо виділити один компонент, який є більш салієнтним за будь-які інші; у дієслів зі складною семантичною структурою (*dive, row, swim*) – кілька приблизно однакових за значущістю компонентів [7, с. 146-144].

Дослідження Дж. Міллера, Ф. Джонсон-Лерда, В. Левелта, Р. Шредера і Е. Хенкемпа окреслили перспективи подальших наукових пошуків у сфері

когнітивної лінгвістики, серед яких – залучення логічних операцій над обсягом і змістом понять для семантичної стратифікації лексичних одиниць, виведення й систематизації концептуальних ознак; а також застосування запропонованої методики співвіднесення семантичних і концептуальних ознак.

Фундаментальні дослідження дієслів просторового переміщення виконано у галузі когнітивної семантики. Зокрема, у типологічних дослідженнях Л. Талмі [17] розглядаються моделі лексикалізації концептуальних ознак переміщення у семантичній структурі дієслова. Л. Талмі постулює наявність двох типів мов – *сателітно-орієнтованих (satellite-framed)* і *дієслівно-орієнтованих (verb-framed)* залежно від того, який із компонентів конструкції містить вказівку на ядерну схему переміщення (тобто на його напрямок). У сателітно-орієнтованих мовах (наприклад, іспанській, французькій) напрямок переміщення лексикалізовано переважно у сателітних елементах (префіксах, прийменниках, підрядних дієслівних конструкціях), а в дієслівно-орієнтованих мовах – у дієслові.

Англійська мова належить до сателітно-орієнтованих, оскільки у системному значенні більшості англомовних дієслів переміщення лексикалізовано концептуальну ознаку способу переміщення, при цьому напрямок переміщення виражається за допомогою директивних прийменникових словосполучень. Такий тип лексикалізації напрямку переміщення уможливує вираження складних траєкторій при одному дієслові: *The man ran back down into the cellar* [17, с.130].

Типологія Л. Талмі зумовила стабільний інтерес когнітивних лінгвістів до системних **лексико-типологічних досліджень**. Так, згідно з дослідженням Д. Слобіна [13], в англійській мові (на відміну від іспанської, японської і голландської) виявлено найбільше дієслів на позначення нормальної та утрудненої ходьби. Окрім того, в англомовних дієсловах найбільш яскраво

виражено стан суб'єкта переміщення (*stroll, strut, stumble*), при цьому дієслівні модифікатори здебільшого посилюють наявні в дієслові емоційно-оцінні ознаки, а не компенсують відсутні компоненти значення [13, с. 725].

Аналіз лексико-типологічних досліджень дієслів просторового переміщення людини [2; 5; 13; 18] показує, що дослідники не ставили за мету охопити увесь клас дієслів. Так, матеріалом досліджень Д. Слобіна [13] і П. Ферез [2] слугували дієслова просторового переміщення людини, отримані від інформантів-носіїв досліджуваних мов. Б. Мальт і колеги [4] добирали дієслова пішого переміщення з корпусу дієслів способу переміщення, укладеного Д. Слобіним. У дослідженні В. Юан [18] дієслова просторового переміщення людини вибрано не зі словників, а з класу дієслів способу переміщення, сформованого Б. Левін на основі альтернацій у їхній аргументній структурі [8]. За такого підходу поза увагою залишилися усі дієслова на позначення плавання (*dog-paddle, butterfly, crawl* та ін.), самостійного переміщення з використанням обладнання (*crampon, snowshoe* та ін.), а також кілька десятків дієслів пішого переміщення і повзання (*bundle, bum, daggel, falter, footslog, tool* та ін.).

Особливе місце серед досліджень, що ґрунтуються на типології Л. Талмі, належить працям психолінгвістичного спрямування. Так, у дослідженнях американського психолінгвіста Д. Слобіна [13; 270-272] представлено зіставний аналіз лексичних засобів опису переміщення у різних мовах з метою вивчення впливу мови на мислення. Як зазначає дослідник, у процесі «мислення з наміром використовувати мову» (*thinking-for-speaking*), ми звертаємо увагу на ті елементи нашого досвіду, що кодуються мовою, якою ми спілкуємося [14, с. 76]. Підтвердженням цієї гіпотези стали результати численних психолінгвістичних експериментів, проведених Д. Слобіним та його колегами [1; 3; 4; 13; 11; 12; 14-16], у яких носії сателітно-орієнтованих і

дієслівно-орієнтованих мов описували переміщення суб'єктів після перегляду малюнків і відеозаписів або читання уривків художніх творів, а також називали і класифікували різні види переміщення. Виявлено, що носії сателітно-орієнтованих мов, до яких належить і англійська, надають перевагу деталізації способу переміщення і демонструють здатність більш точно запам'ятовувати різноманітні ознаки способу переміщення (розмах рук, довжина кроку, швидкість).

Попередні дослідження не надавали достатньої уваги комплексному описові дієслів просторового переміщення людини в сучасній англійській мові з позицій когнітивно-семантичного підходу: впродовж останніх десятиліть вони описувалися фрагментарно, переважно з позицій структурно-семантичного підходу, який обмежувався інвентаризацією їхніх семантичних ознак. З огляду на антропоцентричну природу цих мовних одиниць, їхнє функціональне навантаження і необхідність їх наукової систематизації актуальність дослідження на таку тему видається нам незаперечною.

Література

1. Choi S., Bowerman M. Learning to express motion events in English and Korean: the influence of language-specific lexicalization patterns. *Cognition*. 1991. No.41. P.83-121.
2. Férez P. Motion in English and Spanish: a perspective from cognitive linguistics, typology and psycholinguistics. Universidad de Murcia, 2008. 469 p.
3. Feiz P. The expression and conceptualization of motion through space and manner of motion in Persian and English: A comparative analysis. Pennsylvania State University, 2007. 228 p.
4. Malt B.C. et al. Human locomotion in languages: Constraints on moving and meaning. *Journal of Memory and Language*. 2014. Vol.74. P.107–123.

5. Langacker R. Foundations of cognitive grammar. Volume I: Theoretical Prerequisites. Stanford, 1987. 516 p.
6. Leech G. Meaning and the English verb. Routledge, 2013. 117 p.
7. Levelt W., Schreuder R., Hoenkamp E. Structure and use of verbs of motion. Recent Advances in the Psychology of Language. Vol 2. Formal and experimental approaches / R.N. Campbell & P.T. Smith (Eds.). New York: Plenum Press, 1978. P.137-162.
8. Levin B. English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation Chicago: University of Chicago Press, 1993. 348 p.
9. Miller G.A. English verbs of motion: A case study in semantics and lexical memory. Coding processes in human memory / ed. by A.W. Melton, E. Martin. New York, NY: John Wiley & Sons, 1972. P. 335–372.
10. Miller G., Johnson-Laird P. Language and Perception. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1976. 774 p.
11. Özçalışkan S. Metaphors we move by: A crosslinguistic-developmental analysis of metaphorical motion events in English and Turkish. University of California, Berkeley, 2002. 229 p.
12. Özçalışkan Ş., Slobin D. Codability effects on the expression of manner of motion in Turkish and English / ed. by Özsoy A.S. et al. Studies in Turkish linguistics. Istanbul: Boğaziçi University Press, 2003. P. 259-270.
13. Slobin D. et al. Manners of human gait: A crosslinguistic event-naming study. *Cognitive Linguistics*. 2014. Vol. 25, No. 4. P. 701-741.
14. Slobin D. From "thought and language" to "thinking for speaking". Rethinking linguistic relativity / ed. by J.Gumperz, S.Levinson. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. P. 70-96.

15. Slobin D. How people move: Discourse effects of linguistic typology / ed. by Moder C. L., Martinovic-Zic A. Discourse across languages and cultures. Amsterdam, John Benjamins, 2004. P. 195–210.

16. Slobin D. What makes manner of motion salient? Explorations in linguistic typology, discourse, and cognition / ed. by Hickman & Robert. Space in languages. Linguistic systems and cognitive categories. Amsterdam, John Benjamins, 2006. P. 5-81.

17. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics. Vol. II. Cambridge, MA: The MIT Press, 2000. 490 p.

18. Yuan W. A. Study of Language Typology and Comparative Semantics: Human Locomotion Verbs in English and Chinese. Beijing: Beihang University, 2009. 70 p.